

*Каравайцева О. В.,
аспірантка кафедри соціальних теорій
Національного Університету «Одеська юридична академія»*

СТАНОВЛЕННЯ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ В ПОСТ-СОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ БАЛКАНСЬКОГО ПІВОСТРОВУ

Анотація. В статті освітлюється становлення та вдосконалення виборчих систем пост-соціалістичних країн Балканського півострову на прикладі Хорватії, Сербії, Косово, Чорногорії, Боснії і Герцеговини, Македонії, Албанії на шляху інтеграції до Європейського Союзу. Визначаються основні проблеми трансформації виборчого законодавства країн з пост-соціалістичною моделлю виборчої системи та відповідність останніх демократичним вимогам виборчого законодавства країн Європейського Союзу.

Ключові слова: пост-соціалістичні країни, мажоритарна виборча система, змішана виборча система, пропорційна виборча система, метод дільників, квоти, виборчій поріг, етнічні меншини, багатомандатні виборчі округа.

Проблема пошуку оптимальної моделі виборчої системи була і на сьогоднішній час залишається дуже актуальною, оскільки виборча система відіграє важливу роль в політичному житті будь-якої демократичної країни. Особливо важко обрати оптимальну виборчу систему в державах, які стали на демократичний шлях розвитку тільки наприкінці 20 сторіччя і мають не тільки економічні, політичні, соціальні, а також значні етнічні проблеми, а також політичні еліти цих країн є не стабільними. До таких країн можливо віднести насамперед Хорватію, Сербію, Косово, Боснію і Герцеговину, Македонію, Албанію, Чорногорію тобто держави, які утворились після розпаду Югославії. Оскільки, вибори є найважливішим елементом демократії, що забезпечує не лише представництво народних інтересів, але і створює основу для легітиматії політичної влади. Розвиток виборчого законодавства в державах «перехідної» демократії визначається цілим рядом чинників, включаючи вимоги і положення конституції держави, історичні традиції народу, внутрішньополітичну ситуацію в країні в конкретний історичний період, модель партійної і політичної системи, що склалася, і так далі. Як відмітив Джованні Сарторі, виборча система — це найбільший інститут, яким легко маніпулювати, у складі будь-якої політичної системи [1]. Виборча система перебуває у самому центрі демократичної політичної системи, оскільки її завдання полягає в тому, щоб пере-

творити волю суверенного народу у визначення його законних представників, які несуть відповідальність від його імені за нагляд за виконавчими і законодавчими актами. Особливості виборчої системи здатні спричинити за собою широкі наслідки — від розколу партії до розпаду країни.

Важливе теоретичне і практичне значення цієї проблематики обумовлює значний інтерес до неї багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, політиків, які намагаються проаналізувати переваги й недоліки існуючих моделей виборчих систем і на цій підставі, з урахуванням конкретно-історичних чинників розвитку політичної системи окремої країни, вирішити питання пошуку оптимальної моделі виборчої системи. Практика проведення виборів виробила дві основні моделі виборчих систем, з яких історично першою з'явилася мажоритарна. Прагнучі додати виборам більш справедливий характер, дослідники розробили і запропонували для використання пропорційну виборчу систему. Мажоритарну виборчу систему застосовували на початку 90-х років минулого століття майже усі пост-соціалістичні країни Балканського півострову, крім Албанії. Так, в Хорватії мажоритарний принцип був трансформований в змішаний, який потім був замінений на повністю пропорційну електоральну систему. Специфікою виборчої системи Чорногорії є те, що в ній з моменту введення багатопартійної системи в 1990 році була пропорційна виборча система. Як зазначає Є. Юрійчук, македонська виборча система сьогодні ґрунтується на чисто пропорційній виборчій системі на виборах депутатів в Асамблеї. До такого рішення прийшли завдяки зусиллям деяких міжнародних організацій, в першу чергу ОБСЄ. Дана виборча система в Македонії була підтримана обома основними політичними партіями: Соціал-демократичний альянс Македонії і Демократична партія македонської національної єдності. Особливістю виборчої системи Македонії є також відсутність виборчого перепису. Крім того, «етнічна» складова виборчої системи Македонії поза сумнівом впливає на адекватне представлення етнічних меншин в Асамблеї. Це в першу чергу, відноситься до етнічної албанської общини, але також циганів і сербів. Проте, визначення виборчих округів і формування виборчої системи за етнічним принципом,

може привести до «територіального розділення і привести до федералізації Македонії» [2].

Поступово в більшості країн Балканського півострову була запроваджена пропорційна або змішана системи розподілу мандатів на парламентських виборах, і мажоритарної — на президентських. Зазвичай змішаний характер виборчої системи був зумовлений вимушеним компромісом різних політичних сил, що відбилося на характері представництва та зумовило певні правила електорального змагання. Це вплинуло і на певний тип відносин між провідними політичними силами, які можна визначити як консенсусні. Для постсоціалістичних країн, які використовують пропорційну систему, більше властиве використання методу дільників (Д'Ондта), ніж квот. Інтенсивний розвиток багатопартійності, яка стала очікуваним наслідком переходу до пропорційної системи, з часом став обмежуватися за допомогою підвищення загороджувального бар'єра. Зокрема, цей процес спостерігався у Словенії. У більшості пост-соціалістичних державах Балканського півострову передбачена можливість спостереження за виборами всіх рівнів з боку представників політичних партій, неурядових організацій, який забезпечується ефективним громадським контролем, що є важливим елементом громадянського суспільства.

Сучасна світова виборча практика має достатньо прикладів застосування змішаної виборчої системи як у розвинутих демократичних країнах, так і у перехідних країнах, демократичні традиції яких тільки формуються. Світовій виборчій практиці відомі кілька різновидів змішаної виборчої системи, серед яких найбільш поширеним є лінійне змішування, за яким одна частина парламенту обирається за мажоритарним, а інша — за пропорційним принципом. Необхідно зазначити, що лінійне змішування застосовують у Словенії. У Хорватії поряд із пропорційним представництвом за списками використовується компонент мажоритарної системи відносної більшості в одномандатних округах, у той час як в Албанії мажоритарна складова змішаної виборчої системи представлена системою абсолютної більшості в два тури з перебалотуванням у другому турі двох кандидатів, які отримали найбільшу кількість голосів у першому турі. Албанська конституція передбачає змішану виборчу систему і регулює її в деталях. Зокрема, вона обумовлює, що сто депутатів повинні обиратися за мажоритарною системою в одномандатних округах, а сорок мандатів «вирівнювання» заповнюються на національному рівні для поліпшення пропорційності; вона також встановлює бар'єр у 2,5% для окремих партій та 4% для їх блоків [3].

У Боснії і Герцеговині, застосовуються дві виборчі системи: мажоритарна система, або система простої більшості, а також система пропорційного представництва. Мажоритарна система застосовується на виборах в Президію Боснії і Герцеговини, президента Республіки Сербською, мерів, а також у виборі представників національних меншин. Система пропорційного представництва застосовується на виборах Палати представників Парламентської асамблеї Боснії і Герцеговини, Палати представників парламенту Федерації Боснії і Герцеговини, Національних Зборів Республіки Сербською, кантони Асамблеї, Асамблеї Брчко, міської ради / складки міст і муніципальних рад / муніципальних зборів. Важливою особливістю виборчої системи в Боснії і Герцеговині, є так званий розподіл компенсаційних мандатів тим політичним утворенням, які не отримали жодного місця, або виграли непропорційно велике число звичайний мандат у зв'язку з досягненням результатів виборів, які пересікли встановлений законом поріг в 3% від суми результатів у всіх багатомандатних виборчих округах [4].

Значною проблемою постсоціалістичних країн Балканського півострову є визначення виборчої системи, яка найбільш відповідає потребам розділених суспільств. Однак, дана проблема викликає розбіжності серед дослідників. Можна виділити два основні підходи до розгляду даної проблеми. Учені консоціального підходу вважають, що партійні списки пропорційного представництва понад усе личать розділеним суспільствам, оскільки дозволяють всім істотним етнічним меншинам бути політично представленими, організуючись в етнічно-засновані партії і отримувати представництво в парламенті виходячи з пропорцій в чисельності в співтоваристві в цілому. Система пропорційного представництва за партійними списками є самою поширеною формою системи пропорційного представництва і найбільш поширеною виборчою системою, якій надають перевагу держави-члени ОБСЄ. При цій системі кожна партія пропонує виборцям конкретний список її кандидатів і виборці тому голосують за партію, а не за окремого кандидата.

Як зазначає Г.Г. Архипова, чим більше пропорційною є система, тим більше можливостей вона надає меншинам для представництва у виборних органах, якщо їм вдасться здолати встановлений процентний поріг [5]. Так, згідно з Конституційними рамками для тимчасової самоврядності в Косово, Асамблея в Косово відповідно до міжнародного протекторату, складається з 120 депутатів, сто з яких обирається по пропорційній виборчій системі. Останні 20 місць розділили представники «меншості» етнічних общин. Таким чином,

для сербської общини, забезпечено 10 місць, тоді як за циганами, ашкалами і єгиптянами закріплені чотири місця. Боснійській національній общині, відповідно до конституційних рамок для тимчасової самоврядності Косово, надаються три місця, а також два турецьких і один Горський. Розподіл мандатів здійснюється за методом Сант – Лагює, тоді як вся територія Косово і Метохії визначається як єдине ціле. У Косово і Метохії застосовується і система закритих списків, які в процесі визначення кандидатури мають бути підтвержені Центральною виборчою комісією [6].

Необхідно відмітити покращення в цілому ситуації щодо забезпечення прав національних меншин на представництво в парламенті та органах самоврядування. Зокрема, про це йдеться у словенському, хорватському законодавствах. Особливо відзначимо вирішення національної проблеми під час виборів у Федерації Боснії та Герцеговини. Серед іншого, там передбачено поліетнічний склад виборчих комісій та комітетів виборчих дільниць, який повинен відображати етнічний склад населення. Такий же склад повинен бути і у виборчих списках кандидатів. А саме: один кандидат від меншин із перших двох кандидатів, два кандидати від меншин із перших п'яти кандидатів та три кандидати від меншин із перших восьми кандидатів. Кількість кандидатів від меншин повинна дорівнювати, принаймні, загальній кількості кандидатів зі списку, поділений на три та округлений до найближчого цілого числа.⁷ У всіх пост-соціалістичних країнах Балканського півострова сьогодні можна чітко визначити домінування пропорційної виборчої системи. Як і в більшості посткомуністичних країн у вищезгаданій групі країн було видно поступовий перехід від більшості до пропорційної виборчої системи, які в основному визначали політичні еліти відповідно до власних інтересів. Окрім прихильності рухатися до пропорційної виборчої системи існує також в певній формі «відсоток» маніпуляції, а саме: введення ряду округів і «переписування» їх територіальне розташування. Різке збільшення числа виборчих округів в Сербії в 1997 році, сприяли зміцненню позиції Правлячої Соціалістичної партії Сербії і її партнерів по коаліції Національні збори Республіки Сербії. Очевидно також, що у всіх державах, які виникли на території колишньої Югославії переважають так звані закриті списки (заблоковані або закритий перелік). Одна особливість характеризує всі ці виборчі системи це спосіб голосування «Одна людина – один голос», за винятком виборів делегатів з числа угорських і Італійських общин в Національних Зборах Республіки Словенія. Виборчі округи, як правило, організуються відповідно до спеціальних законів

на основі певних критеріїв, таких як кількість жителів, існуючі географічні і адміністративні одиниці [8].

У деяких постконфліктних країнах – Боснія і Герцеговина, Косово і Метохія, Македонія виборчі системи знаходяться під інтенсивним впливом Організації по безпеці і співпраці в Європі (ОБСЄ). Так, в Боснії і Герцеговині в період з 1996 по 2000 роки, відповідальність за проведення виборів було на міжнародних організаціях, перш за все ОБСЄ, яка в цей період, організувала і здійснювала вибори на основі виборчих норм і правил, встановлених Тимчасовою виборчою комісією. Поправки до Закону про вибори були прийняті в 2006 році, згідно з якими, повноваження по проведенню виборів з міжнародних організацій (ОБСЄ) були передані в місцеві органи влади, або до Центральної виборчої комісії Боснії і Герцеговини [5]. В основному в цих країнах домінують два методи у визначенні кількості мандатів політичних партій у представницьких органах постсоціалістичних країнах Балканського півострова. Це метод Д'Ондта та Сент-Лагює (методи дільників). Метод дільників полягає в тому, що число голосів, отриманих кожним списком, ділиться на ряд зростаючих чисел. Отримані приватні розташовуються по тій, що убуває. То приватне, яке по своєму порядковому місцю відповідає числу розподілюваних мандатів, вважається виборчою квотою, а число рівних їй або що перевищують її приватних, які має список, вказує на число отримуваних списком мандатів. Виборчий поріг в цих країнах в основному діапазоні різниться між 3 і 5%, що впливає на формування партійних систем помірної або крайньої поляризації. Крім того, виборчі системи, які застосовуються в постконфліктних країнах сприяють адекватному захисту прав етнічних меншин, які живуть в них, або ж можуть полегшити деяку етнічну нетерпимість [9].

При розгляді проблеми реформування виборчої системи постсоціалістичних країн Балканського півострову встає питання: чому одні держави застосовують мажоритарну виборчу систему, інші – пропорційну, а треті – змішану. Можна передбачити, що дана обставина обумовлена в першу чергу тим, що кожна з цих систем має як достоїнства, так і недоліки, у зв'язку з чим не можна однозначно відповісти, яка з них переважна. На вибір тієї або іншої моделі виборчої системи роблять вплив різні чинники: історичні традиції; соціальні, економічні і політичні умови, що склалися в даній країні. Крім того, для цих країн актуальним є етнічна проблема, яка також впливає на формування виборчої системи. Однак, серед всіх чинників як вирішальний виступає політичний. Особливо це стосується держав

з розвинутою партійною системою, коли ті або інші способи підведення підсумків виборів часто виявляються вигіднішими партіям, що перебувають при владі і докладають зусилля для зміни виборчого законодавства у власних інтересах. Але навіть якщо партії не мають можливості або не бажають ввести вигіднішу для себе виборчу систему, проте, вони прагнуть пристосувати виборчу систему, що в своїх інтересах діє в країні.

Література

1. Sartori, G. Political Development and Political Engineering [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.palgrave-journals.com/eps/journal/v4/n1/full/2210003a.html&prev=search>
2. Юрійчук Є. Виборчі процеси в постсоціалістичних державах: шляхи демократизації. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2006_4/visnyk_st_26.pdf
3. Вагіна О. Змішана виборча система: світовий досвід застосування. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.eli.org.ua/upload/iblock/3af/1_27.pdf
4. Г.Г. Архипова Избирательные системы в полиэтнических государствах [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/izbiratelnye-sistemy-v-polietnicheskih-gosudarstvah#ixzz3ftNEAzRM>
5. OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina. Provisional Election Commission. Rules and Regulations. 1996. Sarajevo. Partial Decision U 5/98 I of 29 and 30 January 2000 // Službeni glasnik BiH. No 23/00 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ccbh.ba/eng/odluke/index.php?src=2>
6. Election Law of Bosnia and Herzegovina «Official Gazette» of Bosnia and Herzegovina, 23/01. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/6274>
7. Соколова Е.Н. Регулирование региональных конфликтов: уроки Боснии. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.intelros.ru/pdf/cosmopolis_2_18_2007/18-5.pdf
8. Dragan ĐUKANOVIĆ IZBORNI SISTEMI U ZEMLJAMA NASTALIM NA PODRUČJU NEKADAŠNJE JUGOSLAVIJE [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.doiserbia.nb.rs/ft.aspx%3Fid%3D0025-85550604513D&prev=search
9. Иванченко А.В., Кынев А.В., Любарев А.Е. Пропорциональная избирательная система в России [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vibory.ru/Publikat/PES/ch-4-3.htm>

Каравайцева О.В. Становление избирательных систем в пост-социалистических странах Балканского полуострова. — Статья.

Аннотация. В статье освещается становление и совершенствование избирательных систем пост-социалистических стран Балканского полуострова на примере Хорватии, Сербии, Косово, Черногории, Боснии и Герцеговины, Македонии, Албании на пути интеграции в Европейский Союз. Определяются основные проблемы трансформации избирательного законодательства стран с пост-социалистической моделью избирательной системы и соответствие последней демократическим стандартам избирательного законодательства стран Европейского Союза.

Ключевые слова: пост-социалистические страны, мажоритарная избирательная система, смешанная избирательная система, пропорциональная избирательная система, метод делителей, квот, избирательный порог, этнические меньшинства, многопартийные избирательные округа.

Karavaitseva O.V. Formation of the electoral systems in the post -socialistic countries of the Balkan peninsula. — Article.

Summary. In the article highlights of formation and transformation of the electoral systems of post-socialistic countries of the Balkan peninsula on the example of Croatia, Serbia, Kosovo, Montenegro, Bosnia and Gerzegovina, Macedonia, Albania on the way of integration in European Union. The basic problems of transformation of electoral legislation of countries with the post-modernism-socialistic model of the electoral system and accordance are determined the last the democratic standards of electoral legislation of countries of European Union.

Keywords: post -socialistic countries, majority electoral system, mixed electoral system, proportional electoral system, method of divizors, quotas, electoral threshold, ethnic minorities.